

RECENZE

PhDr. Rostislav Běhal

Vynález tak epochální, jako byl vynález knihtisku...

Z korespondence Tiskového odboru Předsednictva ministerské rady o rozhlase v březnu 1927 – Státní ústřední archiv, fond

PMR, k 211, č. j. 587)

S velkým zájmem jsem bral do ruky obsáhlou studii Lenky Čábelové „Radiojournal – Rozhlasové vysílání v Čechách a na Moravě v l. 1923–39“, která vyšla v létě 2003. Je to knížka příjemná do ruky s výtvarně pěknou obálkou Miloše Vystrčila.

Studie na toto téma byla velmi potřebná. Kolem vzniku a vývoje naší první rozhlasové společnosti bylo (a je dosud) mnoho nejasného. Odkazy znějí a zněly stále jen na „Prvních deset let československého rozhlasu“ dr. J. Patzakové, čím dál víc se však ukazuje, že v této práci směla autorka (jak sama upozorňuje) psát jenom o tom, co jí bylo povoleno a dáno k dispozici, a historie byla lehce učesána do idylické podoby.

Lenka Čábelová měla odvalu a chopila se věci z druhé strany. Otevřela archivy organizací, zainteresovaných na vzniku a činnosti Radiojournalu a měla úspěch. Nahlédla do zápisů z jednání správní rady Radioslavie. A hlavně podnikla dobrodružnou výpravu do archivů ministerstva pošt a telegrafů, Předsednictva ministerské rady, ministerstva zahraničních věcí, národní obrany i Kanceláře prezidenta republiky a do jejich vzájemné korespondence o společném předmětu zájmu – společnosti Radiojournal. Už za ten nápad jí patří dík a další za širokou excerpici, která je také nejsilnější stránkou studie. K vytěženým objevům se ještě vrátím.

Jenže stal se i malér. Takto získaný materiál nestačil zřejmě na celou knihu a autorka si vytyčila úkol postihnout vznik rozhlasového vysílání u nás od objevu jak využít možnosti „elektřiny a magnetismu“, jak říká ve svém úvodu, až k odezvě soudobého tisku na rozhlasový program. A protože tady se už nestačila opřít o původní prameny, sbírala informace „vem, kde vem“, prameny některých sdělení (a zrovna dost překvapivých) neuvádí vůbec. Tam, kde se opírá o souvislé odborné práce (Kovařík, Votavová, Ježek, Dušek) a v podstatě jen zestručňuje jejich výklad (program, technika) je dobře. Hůř, kde čerpá jen z náhodně zvolených kalendářů. A dopouští se i chyby – snad špatným porozuměním, snad přehlédnutím. Říká to nerad, protože takový komplexní pohled na českou rozhlasovou společnost by byl velmi užitečný a tato kniha bude nepochybně na dlouho sloužit jako odrazový můstek pro mnoho dalších autorů.

Přítom samy excerpce a objevy jsou velmi cenné. A nejsou to jediné klady:

Hned v úvodu zdůrazňuje autorka, opírající se v tom o americké prameny, že počátek rozhlasu není v technologii bezdrátového přenosu slova nebo hudby, ale v nápadu využít jeho okruhového, tj. masového šíření. Tedy vlastnosti, která byla dříve pokládána za jeho negativní stránku. Kritici, vycházející stále jen z představ telegrafu nebo telefonu, považovali za slabinu, že radiový signál není zachytitelný pouze adresátem, ale může ho slyšet každý. Právě využití tohoto masového šíření odlišuje radio od broadcastingu (rozhlasu).

L. Čábelová pak zajímavým způsobem objasňuje dvojitý chápání pojmu „mezinárodní“ ve smyslu rozhlasového vysílání jako mezinárodního fenoménu.

Velmi pěkná, stručná a shrnující je subkapitola o psychologii posluchače. Výstižně je i vymezení „politických podmínek“ pro vznik českého rozhlasu (část 2.1.1) a rozbor problémů uspokojování jinonárodnostních skupin

obyvatelstva. Jenom si nemyslím, že by „výraznější roli začala politická situace hrát v rozhlasovém podnikání až v 2. pol. 30. let“. V dalších částech totiž sama autorka obšírně rozvádí ostrý boj, který probíhal už kolem otázky, jakou podobu má mít účast státu na rozhlasovém podnikání v letech 1925–1927, jenže dost nepochopitelně představuje tento boj jen jako kompetenční spor ministerstev, aniž by za ním viděla jeho politický charakter.

A pak následují nejsilnější stránky knihy:

Je to jednak zjištění dlouho hledaného termínu nástupu dr. Šourka do funkce předsedy jednatelešského sboru (viz podrobnější informaci ve Světě rozhlasu č. 10), jednak zajímavá charakteristika vztahů mezi Radiojournalem a správní radou Radioslavie, kam přicházejí Ing. Svoboda a redaktor Čtrnáctý „podávat zprávu o činnosti“ Radiojournalu.

Osou studie je meziministerská korespondence o vztahu mezi státem a rozhlasem. Nebylo známo, že existovalo několik koncepcí, a to včetně takových extrémních návrhů jako např. rozhlasová společnost bez Radioslavie, tj. jen s účastí státu a žurnalistů, nebo naopak podřízení Radiojournalu Čs. tiskové kanceláři, která byla ochotna za tuto cenu uhradit sama ze svého rozpočtu státní příspěvek do rozhlasové společnosti. Hlas ČTK byl vůbec velmi energický a agresivní (je ovšem za ním nutno vidět prodlouženou ruku Tiskového odboru PMR) a projevovaly se v něm hlavně obavy ze ztráty informačního monopolu. Šlo o to „připojit rozhlas k úřední službě novinářské a zpravodajské“, což nakonec vyústilo alespoň v umrtvující vládní usnesení, podle něhož „Radiojournal smí odebírat všechny politické, národohospodářské a jiné zprávy jen od ČTK“.

Téměř šokující je zjištění, že už od r. 1929 bylo udělení licence k rozhlasovému vysílání od ministerstva vnitra (a Radiojournal musel o její udělení žádat každé tři roky znovu) vázáno na podmínku, že rozhlas je povinen oznámit ministerstvu vnitra každého hlasatele, kterého hodlá přijmout, a vnitro prověří jeho spolehlivost „z hlediska národnosti, loajality, mravní a trestní zachovalosti, náboženského vyznání, politické příslušnosti a obecné aktivity“. Radiojournal byl povinen hlásit ministerstvu vnitra i každou změnu v hlasatelském sboru. Bez zajímavosti nejsou ani podmínky státní cenzury i projev spokojenosti policejních orgánů, že všechny odbočky Radiojournalu předkládají svá vysílání k cenzuře řádně a včas.

Užitečné jsou tabulky porovnávající počet rozhlasových koncesí na počet obyvatel v jednotlivých zemích v r. 1936, přehledné a shrnující jsou části „Vysílací síť“ a „Přenosy a záznamová technika“, opírající se o stat Ing. Duška.

Z meziministerské korespondence také vycházejí části, věnované rozhlasovým poplatkům a problematice reklamy rozhlasem, a už proto jsou objemné a nové, stejně jako stať o novém boji, který vzplál mezi ministerstvy v r. 1927. Ministerstvo pošt a telegrafů se tehdy rozhodlo vystoupit s požadavkem, aby mělo v Radiojournalu rozhodující slovo v otázkách správních, finančních a programových bez vměšování jiných orgánů státní správy. Je to boj na nože a padají v něm nejsilnější argumenty, mnohé i značně demagogické. Z diskuse vyplývá, že v této době si už celá československá politická scéna uvědomila mi-

mořádný význam rozhlasu a chtěla o něj svést rozhodující boj. (Odtud je také vzat název této recenze.)

Tím paradoxnější je následující část (2.8.2), ve které se praví: „*Možný či skutečný vliv politických stran na rozhlas je specifickou a složitou otázkou rozhlasové historie, kterou bude nutno dále podrobněji prozkoumat.*“ Na začátku a na konci studie autorka konstatuje jen rozpačité a s jí vlastní odtažitostí, že „*ve stávající literatuře je možno najít nejrůznější narážky na zájmy agrární strany*“. Jakoby meziministerská bitva o vliv v rozhlasu byla jen pouhým soubojem byrokratů a nestály za každým ministerstvem vyhraněné politické síly. Jen aby bylo jasno: za smaltované tabulky s nápisy Předsednictvo ministerské rady, ČTK a Ministerstvo národní obrany můžeme s čistým svědomím na celé období připsat „Republikánská strana lidu zemědělského a malorolnického“ (tj. agrární), za Ministerstvo pošt a telegrafů Čs. strana národně sociální, a hned je všechno vidět zřetelněji.

Ostatně stačí se podívat na skladbu tzv. „soukromých podílů“ v základním kapitálu rozhlasové společnosti. Celkový úhrn soukromých podílů představuje částku 450 000,- Kč, zbytek připadá na stát. Sama autorka uvádí, že tzv. „zemědělská skupina“ vlastnila na samém začátku prostřednictvím svých organizací podíly ve výši 80 000,- Kč. K tomu přibýly během první poloviny 30. let podíly obou protagonistů Zemědělského rozhlasu Prokopa a Horáka po 25 000,- Kč. Získali je patrně výkupem od Ing. Svobody a redaktora Čtrnáctého, kteří museli své podíly prodat, aby splatili osobní dluh vzniklý při zakládání společnosti (viz autorčinu poznámku č. 74 na str. 133). A připočítejme fakt, že v 30. letech zastupuje Radioslavii (s podílem Kč 160 000,-) v jednatelském sboru poslanec (a od r. 1934 už i předseda agrární strany) Rudolf Beran. V té době ovládla tedy už agrární strana v rozhlasu podíly ve výši 290 000,- Kč, tedy téměř dvě třetiny všeho soukromého kapitálu. A k tomu přidejme její vliv uplatňovaný prostřednictvím zástupce Tiskového odboru Předsednictva RM a zpravodajský monopol ČTK. Za těchto okolností mi připadá opatrnost L. Čábelové v jejím hodnocení až naivní.

Mezi nedostatky patří problémy s dokladováním a s uváděním pramenů tam, kde se to netýká objevů ve státních archívech nebo kde nejde o převzetí ucelených historických prací.

Tak je hned v první části uveden přehled časového sledu začátku pravidelného vysílání v jednotlivých evropských zemích, který je odlišný od jiných dosud známých časových tabulek nebo informací. Nic nevylučují, může být správný, jenomže pramen informace uveden není; ověření není možné (str. 18).

Stejně překvapivá je informace, že budapeštské telefonické zpravodajství Telefon Hirmondó se udrželo v provozu od r. 1893 až do 30. let 20. století. Pramen tu ovšem zase chybí (str. 28). Časopis „Radiojournal“ ze 4. 2. 1928 naopak uvádí, že nesprávná kalkulace, nevhodně stanovené ceny a konzervativní důvěra podnikatelů ve vlastní zdroje informací tyto první „mluvené noviny“ zničily.

Několikrát používá autorka pro reorganizaci jednatelského sboru v r. 1938 (za Beranovy vlády) termín „postátnění“. Teprve na str. 36 to pojmenovává přesněji – jako „další zvýšení vlivu státu na rozhlas, v podstatě jeho postátnění, byť... z právního hlediska se forma společnosti – s. r. o. – nezměnila a soukromí společníci zůstali“. Důležité nebylo ani tak zvýšení počtu zastupitelů státu v jednatelském sboru ze čtyř na osm – to bylo dáno spíš jenom formálním zastoupením Slovenska dvěma a Podkarpatské Rusi jedním delegátem – jako o jmenování vládního komisaře pro dohled nad rozhlasem a později nahrazení dr. Šourka ve funkci předsedy jednatelského výboru dr. Dobiášem, šéfem tiskového odboru ministerského prezidia. Ke skutečnému postátnění (i když forma „společnosti“ zůstala nadále zachována a formálně se provádí její likvidace) dochází v září 1940, kdy pro-

tektorátní vláda vykoupila všechny soukromé podíly a stala se spolu s Německou Říší jedinými majiteli společnosti.

V jinak zajímavé kapitole o koncesích je odkazů mnoho, ale sdělení, že od 30. let byly odnímány koncese pro tzv. šíření závadných programů a že „*za závadné byly od poloviny 30. let považovány především programy říšsko-německé a řízení na odnětí koncese bývala zahajována zejména proti sudetským Němcům*“, dokladováno není (str. 46).

Na str. 100 se konstatuje, že do r. 1938 rozhlasová publicistika vlastně neexistovala, ale na str. 116 se už mluví o kulturních aktualitách, přenosech a reportážích, připravovaných už od r. 1929–1930 a o postupné „aktualizaci přednášek“, vč. cyklu „Svět v přerodu“. Také je třeba vidět, že rozhlasovou publicistiku suplovaly v hojně míře tzv. „odborné rozhlasové“. Je samozřejmé, že v rozhlasu jako médiu ovládaném většinou účastí státu, nemůžeme očekávat „mediální kontrolu státní moci“, zato „ovlivňování názorů veřejnosti“ uplatňuje rozhlasová publicistika oné doby v pestré paletě.

V některých bodech se autorka dopouští evidentních chyb a i když jde o maličkosti, upozornuji na ně, protože tato práce bude často používána jako zdroj informací.

Veřejné předvádění rozhlasového vysílání, spojené s přednáškou Ing. Strnada a dr. Kučery, uspořádané 15. března 1923 Osvětovou besedou, se uskutečnilo v přednáškovém sále Osvětové besedy ve Vladislavově ulici, nikoli v kinu Sanssouci. Svoboda a Čtrnáctý se v kinu Sanssouci na toto vysílání jen napojili, aby vyzkoušeli příjem ze Kbel. Autorka se odvolává na dr. Patzakovou a na memoáry redaktora Čtrnáctého. Patzaková však uvádí výslovně jen „Osvětovou besedu ve Vladislavově ulici“ a tak nedorozuměním je vinen asi M. Čtrnáctý, který sice na dvou místech píše také v souvislosti s 15. březnem o Vladislavově ulici, ale proplétá to různými nedatovanými emocionálními zážitky z pokusných poslechlů v kinu Sanssouci (str. 42).

Do Národního domu na Vinohradech se r. 1927 nepřestěhovala „společnost Radiojournal“, ale jen její studia, hlasatelna, technika a hudební archiv. Kanceláře zůstaly dál (až do stěhování 1932–1933) v budově Orbisu (str. 68).

V r. 1933 se Radiojournal přestěhoval ne do „nové rozhlasové budovy“, ale do budovy Ředitelství pošt a telegrafů na Fochově třídě (dnes Vinohradské). Slavnostní otevření bylo vskutku v prosinci (11. 12.) 1933. Rozhlasu tu bylo uvolněno jen jedno patro (dnešní mezzanin) a když se postupně rozšiřoval, musel se odtud doslova probourat do sousední budovy fy Bosch, kde si pronajal další místnosti. Studia se budovala postupně v nádvořním traktu. Celou budovu rozhlas obsadil až v r. 1945 (str. 68).

Hranicí mezi kompetencemi Radiojournalu a ministerstvem pošt nebyla studia, ale „kabelová hlava“, tj. místo napojení technických zařízení rozhlasu na kabel, vedoucí k technickým zařízením pošt (zprvu k vysílači, pak k rozhlasové ústředně) (str. 81).

Elektromagnetické přenosky z r. 1926 byly určeny k přehrávání standardních (komerčních) gramofonových desek. Až do té doby z nich byla hudba snímána jen přístavením mikrofonu před gramofon. První desky nahrané rozhlasovým orchestrem r. 1928, i záznam projevu TGM z téhož roku, stejně jako rozsáhlý projekt zvukové dokumentace české kultury (České akademie věd a umění s firmou Pathé za spolupráce Radiojournalu) r. 1929 byly vesměs realizovány klasickým postupem na standardní desky. (Z toho vlastní nahrávky orchestru Rj, určené výhradně pro programové užití ve vysílání, byly na rozdíl od sériově lisovaných desek gramoprůmyslu natáčeny opačným směrem od středu k okrajům (str. 88).

Nahrávky do vosku se realizovaly až do r. 1932 a byly od počátku užívány i ve vysílání (nikoli jen pro archivní

a kontrolní účely, navzdory odkazu č. 224): svědčí o tom známý fakt nahrávky závěru Lauferovy reportáže 9. 10. 1932, která byla téhož dne se zpožděním odvysílána (str. 88). Druhá věta poznámky 220 (str. 139), týkající se voskových desek, se tedy týká situace až o čtyři roky pozdější, kvality voskových desek první generace a nikoli nahrávek hudebních.

Lidové noviny nebyly nikdy vydávány nakladatelstvím Melantrich, ale nakladatelstvím Borový. Melantrich bylo vydavatelství čs. strany národně socialistické a Lidové noviny by v něm byly ztratily svou politickou nezávislost (str. 154).

Memoáry Miloše Čtrnáctého, nepublikované a uložené v Archivu Českého rozhlasu, z nichž pocházejí prakticky všechny citace Čtrnáctého, nesou titulky „Zrození Československého rozhlasu“, jak je uvedeno v soupisu

pramenů a literatury, ale „Jak jsme začínali“. Číslo stránek, citace a dokonce vlastnoruční Čtrnáctého opravy se s tímto pramenem shodují (str. 193). V Archivu ČRo je ještě druhé znění Čtrnáctého paměti, které se textově se jmenovaným neshoduje, ale to nesou název „Zrození“, nýbrž „U kolébky rozhlasu“.

Sonda L. Čábelové do dosud (z hlediska historie rozhlasu) neprobádaných ministerských archivů je velkým přínosem pro rozhlasovou historii. Škoda, že nepozornost a nedůslednost v ostatních částech celkovou spolehlivost studie oslabují.

PhDr. Lenka Čábelová, PhD.
Radiojournal, Rozhlasové vysílání v Čechách
a na Moravě v letech 1932–1939,
Praha, Karolinum 2003

DO ČÍSLA PŘISPĚLI

Ing. Pavel Balíček, zástupce ředitele Úseku techniky Českého rozhlasu.
Zabývá se problematikou nových technologií.

Doc. PhDr. Jaroslav Bartošek, CSc., pedagog Fakulty marketingových komunikací Univerzity Tomáše Bati, Zlín.
Zabývá se teorií i praxí jazykové komunikace.

PhDr. Rostislav Běhal, rozhlasový historik a publicista.
Věnuje se zejména problematice rozhlasové historie, autor Sborníku Kdo je kdo v 70leté historii českého rozhlasu.

PhDr. Zdeněk Bouček, redaktor, dokumentarista Českého rozhlasu 3 – Vltava, externí spolupracovník EBU a externí pedagog.
Zabývá se teorií světového feature.

Jan Halas, vedoucí literární redakce Českého rozhlasu 3 – Vltava, redaktor a spisovatel.

MgA. Jiří Hraše, rozhlasový režisér a pedagog.
Soustavně se zabývá problematikou rozhlasové historie a teorie, věnuje se problematice hlasové realizace.

Mgr. Jiří Hubička, dramaturg, redaktor, Archivní a programové fondy Českého rozhlasu.
Sleduje problematiku rozhlasové slovesnosti a rozhlasové historie.

Mgr. Eva Ješutová, historička, archivářka, vedoucí odboru Archivních a programových fondů Českého rozhlasu.
Soustavně zpracovává rozhlasovou historii.

Jaroslav Jírů, novinář, bývalý rozhlasový redaktor.
Externě spolupracuje s Českým rozhlasem.

Mgr. Jarmila Kopečková, vedoucí Mezinárodního oddělení Českého rozhlasu.

Mgr. Jana Odrobiňáková, interní doktorandka Katedry historie Fakulty humanitních věd Univerzity Martina Bela v Banské Bystrici. Doktorandská práce na téma „Kapitoly z dějin rozhlasového vysílání na středním Slovensku“ navazuje na její předcházející výzkum, týkající se Slobodného slovenského vysílače i jeho činnosti počas SNP.

PhDr. Ladislava Petišková, historička a teoretička divadla a tance, kulturní publicistka. Dříve působila v Kabinetu pro studium českého divadla a na HAMU v Praze, nyní na Konzervatoři Duncan Centre.
Soustavně se zabývá osobností a dílem režiséra Jiřího Frejky.

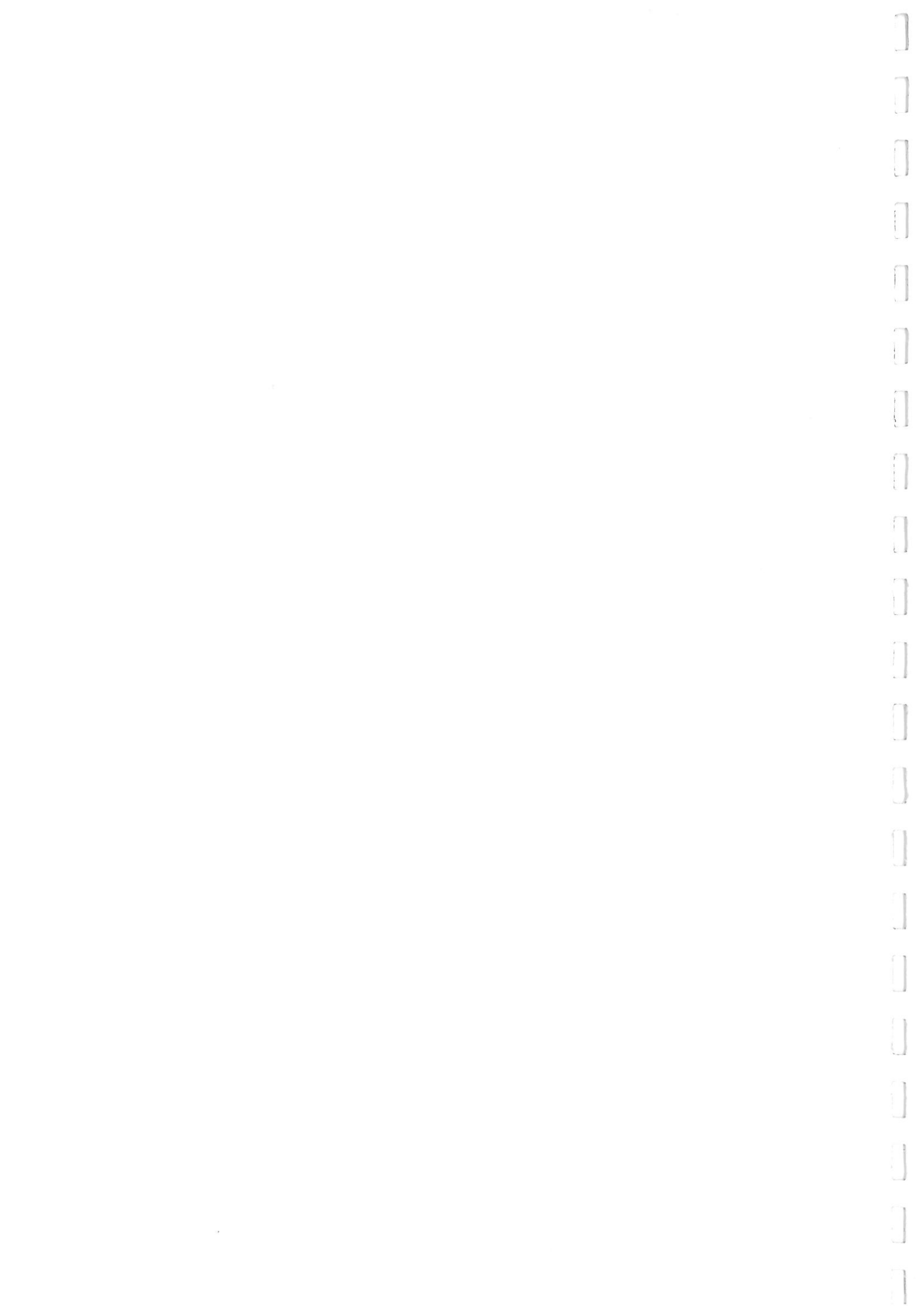
Alexandr Pícha, ředitel stanice Českého rozhlasu 1 – Radiožurnál.

PhDr. Jiří Pilka, hudební teoretik, publicista a pedagog.

Mgr. Michal Rataj, hudební dramaturg, Produkční centrum Českého rozhlasu.
Aktivně se zabývá hudebním experimentem.

Ing. Martin Zadražil, ředitel Úseku techniky Českého rozhlasu.

Doc. Tomáš Zikmund, zvukový mistr Českého rozhlasu, pedagog HAMU.

Svět rozhlasu č. 11

Bulletin o rozhlasové práci

Vydává Český rozhlas
odbor Archivních a programových fondů,
Vinohradská 12,
120 99 Praha 2

Redakční rada

Zdeněk Bouček, předseda
Václav Moravec, tajemník

Členové:

**Zuzana Foglarová, Václav Hradecký, Jiří Hraše, Eva Ješutová,
Bohuslava Kolářová, Jarmila Kopečková, Josef Maršík,
Alexandr Pícha, Milan Šmíd, Martin Zdražil**

K vydání připravili: Bohuslava Kolářová a Jiří Hraše

ISSN 1213-3817